

1958 és a templomépítés divatja

„A kérelmező plébános ellen kifogás ugyan nem merül fel, de arra való tekintettel, hogy az utóbbi időben a templomépítkezési kérelmek szinte divattá válnak, így egyenlőre (sic!) az engedély megadását nem javasolom.”

Csáti József,¹ a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának egyházügyi főelőadója 1958. január 20-án így fogalmazta meg levelét Telepó Sándornak, az Egyházügyi Hivatal politikai munkatársának a nagyhalászi templombővítéssel kapcsolatban. Telepó Sándor pedig ezek után megírta a helyi plébánosnak, hogy a kérelmet „jelenleg nem áll módunkban teljesíteni”.²

Írásomban az Állami Egyházügyi Hivatal – a Magyar Országos Levéltárban található 1958-as iratai közül – egyházi építkezésekre vonatkozó levelezések retorikájának néhány jellegzetességét felvázolva, szeretném közelebb hozni ennek az időszaknak alávetettségi és fölrendeltségi helyzeteit, az érdekérvényesítés és a hatalomgyakorlás kis stratégiáit. A hivatali ügyintés minden időszakban megteremti a maga nyelvezetét, amely a regnáló hatalom nyelvhasználatának egy leegyszerűsített és a hétköznapi ember számára szándékoltnak elidegenített variánsa. Leegyszerűsített, mert a rendszer önigazolási és érdekérvényesítési fordulatai szókészletének és nyelvi logikájának csak egy jellemző válogatását tartalmazza, és elidegenítő, mert tudatosan eltér a hétköznapi beszédmódjától és a magánhasználatú írásbeliségtől. Meglétevel és működtetésével viszont az azt nem hivatalosan használók – hétköznapi problémáik megoldásá-

¹ Mindvégig – ahol az iratokból kiderül – teljes nevüket használom az egyes ügyek szereplőinek, mert egyetértek Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián közelmúltban megjelent könyvének a belügyi apparátusban résztvevőkkel kapcsolatos álláspontjával. „Cselekedeteik emberek ezreinek életét befolyásolták, és közhatalmat gyakoroltak.” El kell tehát fogadniuk azt is, hogy most megismerik őket. Az ÁEH politikai munkatársaira, a megyei tanácsok egyházügyi előadóira ezek a kitételek ugyanúgy érvényesek. Emellett úgy gondolom, hogy az önmagunkkal és egymással, a múlttal és a sztereotípiákkal való szembenézéshez – és végül is a megbocsátáshoz – szükség van erre a személyességre. Tabajdi–Ungváry 2008: 13.

² Mindkét levél: MOL XIX-A-21-b, 20.

hoz – rákényszerülnek a hivatalos propaganda (legalábbis) nyelvi szintű elsajátítására.³ Az 1958-as levélváltások megszövegezéséből itt azokat az érvelési és elutasítási fordulatokat emeltem csak ki, amelyek a korszak hatalomgyakorlásának közvetlen – a hivatalos retorikát elfogadó, alkalmazó – hatását mutatják.

1958

Ahhoz, hogy a levelezésekből kibontakozó történetek főszereplőinek, a kérelmező egyházközségeknek és képviselőiknek, valamint az Egyházügyi Hivatal megyei és országos tisztviselőinek viselkedését megértsük, néhány szóban beszélni kell a korszak egyházpolitikájáról és rendelkezéseiről. 1951 júniusában hozták létre az Állami Egyházügyi Hivatalt,⁴ névleg azért, hogy megvalósuljon az alkotmány állam és egyház szétválasztásáról szóló rendelkezése, és hogy biztosítsa az állami szervek és a felekezetek közti együttműködést. A Hivatal a Minisztertanács felügyelete alá tartozott, állami költségvetésből gazdálkodott, és az egyházak fölött teljes körű adminisztratív felügyeleti jogot kapott. Feladata az állam egyházpolitikájának végrehajtása, az egyházak politikai befolyásolása, megfigyelése, ellenőrzése és korlátozása volt.⁵ Az egyházmegyékre egyházügyi megbízottakat, a megyei tanácsokhoz egyházügyi előadókat neveztek ki, akik gyakorlatilag korlátlan hatalommal rendelkeztek. Míg a megbízottak az egyházi vezetésben, addig az egyházügyi előadók az alsó papság körében érvényesítették az állami célkitűzéseket.

A Sztálin halála és 1956 közti időszakban – az egyházak reményei ellenére – nem következett be változás, ahogyan 1956 és 1958 között sem módosult az állam egyházpolitikája. 1956-ban az egyházügyi megbízottakat és

³ Meggyőződésem, hogy a kettős nyelvhasználat – különösen ott, ahol a mindennapi, a hagyományos és a hivatalos értékrend és gondolkodásmód ennyire elválík, mint ezekben az esetekben – kényszerű kétszínűséghez vezet, illetve fokozatosan átalakítja a hétköznapi nyelvet, gondolkodást és értékrendet.

⁴ 1951. évi 1 sz. tv.

⁵ „Tevékenységének középpontjában állt az egyházakkal és a vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása, az állami támogatással kapcsolatos ügyek intézése, a megmaradt egyházi iskolák fenntartására államsegély folyósítása, az iskolai hitoktatás költségeinek biztosítása, az egyházi alapítványi és egyéb egyházi vagyoni jogi ügyek intézése, az egyházakra vonatkozó jogszabályok előkészítése és azok végrehajtásának biztosítása, ellenőrzése. 1951 augusztusában az MDP úgy értékelte az ÁEH felállítását, hogy ezzel megeremítették azt az »állami operatív szervet, amely alkalmas a klérus tevékenységének hivatali ellenőrzésére és részben politikai irányítására« . Kisasszony 2005: 7.

békepapokat eltávolították helyükről, ám 1957 januárjában miniszteri biztosokat neveztek ki az összes egyházmegyei főhatósághoz ugyanazzal a feladatkörrel.⁶ Az Állami Egyházügyi Hivatal önállóságának 1956-os megszűntetése,⁷ és a Művelődési Minisztérium alá rendelése is csak lát-szatintézkedés volt: feladatkörében, módszereiben és személyi állományában lényegileg nem változott.⁸

Az 1958-as évet azonban nemcsak Csáti József jól hangzó szófordulata miatt választottam, hanem mert 1958 a „hosszú hatvanas évek” kezdő évének tekinthető az egyházpolitikában is. XII. Pius halálával megváltozott a Vatikán keleti politikája,⁹ itthon pedig a MSZMP KB meghozta 1958. július 22-i határozatát, amely új típusú szövetségi politikát jelzett, és azt állította, hogy „a szocializmus építésének korszakában az egyházak még hosszú ideig fennmaradnak, ezért megsemmisítve a klerikális reakció ellenforradalmi kísérleteit, az egyházakkal pozitív együttműködésre törekszünk”.¹⁰ De 1958-ban született meg az egyházi építkezésekre vonatkozó Építésügyi Minisztériumi rendelkezés¹¹ is, amely a helyi Tanács VB Építésügyi Osztályát kötelezi arra, hogy egyházi ingatlanra építési engedélyt csak akkor adhat ki, ha az építendő bemutatja az Egyházügyi Hivataltól kapott jóváhagyást. Ezután minden egyházi építmény (templom, plébánia, harangláb, templomkerítés) összes építkezéseinek (új építése, tetőcsere, tatarozás, kifestés) engedélyezése is eszközzé vált a hatalom kezében. Mivel az építőanyagok kiutalásához szintén az Egyházügyi Hivatal hozzájárulása volt szükséges, nemcsak a tervek jóváhagyásáról, az államsegélyek kiosztásáról, hanem az építőanyag megszerezhetőségéről is az EH döntött.

⁶ Szabó 2004: 69.

⁷ 1956. évi 33. sz. tvr.

⁸ Az 1959. évi 25. sz. tvr. újra felállítja az önálló ÁEH-t, de míg az ötvenes években az ÁVH játszotta a vezető szerepet egyházpolitikai ügyekben, addig ezután az ÁEH az MSZMP KB Agitációs- és Propaganda Osztályával egyenrangúvá vált. Egész pontosan: mindhárom hatalmi szerv hatáskörébe beletartoztak az egyházak, az egyháziak, és a párton belüli hatalmi viszonyok döntötték el, hogy melyik kapott bizonyos helyzetekben nagyobb szerepet. Az egyházpolitika elvi kérdéseiben a pártközpont döntött, a kivitelezés formálisan az ÁEH-ra tartozott, de „keményebb” eszköze a politikai rendőrség volt. Szabó 2004: 75.

⁹ Szabó 2004: 64.

¹⁰ Balogh Margit idézi az MSZMP KB ezen határozatát. Balogh 2000: 415–416

¹¹ ÉM. Építőipar Ig. Főosztálya 3.196/1958. sz. rendelkezése. Idézi: az 1959 évi ÁEH utasítására készült Baranya megyei felmérés MOL XIX-A-21.b 31. (1959. A-Eg)

Ügymenet

A levelezés irányai az alábbiak voltak: a rendes ügymenet szerint többnyire a helyi közösségben fogalmazódott meg az igény új templom építésére, a rogyadozó falak megerősítésére vagy pár zománckályhára. Ekkor az egyházközség vezetője írt az egyházmegyei főhatóságnak, egyetértést, közbenjárást és – engedélyezés esetén – anyagi támogatást kérve. Ezután írtak az Egyházügyi Hivatalnak (többnyire) a megyei egyházügyi főelőadón keresztül, előadva kérésüket. (Ehhez rendszerint csatolták a tervet, az egyházhatóságuk és a helyi közintézmények – iskola, tűzoltóság, helyi Tanács VB Építésügyi Osztály – támogató nyilatkozatát.) Ezt véleményezte a főelőadó, s továbbküldte Budapestre. A végleges döntés itt született meg, mérlegelve a megyei álláspontot és a politikai érdekeket. Majd a Hivatal levélben értesítette az adott egyházközséget döntésükről. Ezután az Egyházi Főhatóság egyes esetekben külön megjegyzéssel, kérelemmel fordult az EH vezetőjéhez.¹²

Azzal, hogy a korábbi, normális ügymenetbe (igény – feltételek megteremtése – megvalósítás) egy külső fék épült be, szükségessé vált a levelezésben különféle retorikai stratégiákat kialakítani a cél elérése érdekében. Annak ellenére, hogy minden eset egyedi, mégis kitapintható néhány érvelési jellegzetesség a levelezések mindkét oldaláról. A fékek feloldásának különböző kérelmezési módok és behúzásuknak elutasító indoklásai közül írásomban azokat szeretném bemutatni, amelyekben a Kádár-korszakbeli egyházpolitika társadalomra, annak nyelvhasználatára gyakorolt hatása leginkább tetten érhető.¹³

A származás és az elkötelezettség

A kérelmezések ezen csoportja a korszak megváltozott nyelvének, retorikájának megtanulásáról árulkodik. Ezekben az esetekben részben a szükséglet, részben az engedély kiérdeklésének indoklására jelennek meg a hivatalos

¹² A források sajnos a legtöbbször csak részlegesek. A személyes találkozókra, eligazításokra nem maradtak fenn írásos adatok, így gyakran csak találgatni lehet a végső mértéket. Az általam átnézett iratok közül 156 volt valamilyen építkezésre vonatkozó kérelem. 66-ban nem ismert az intézkedés mikéntje, 39-et elutasítottak, 51-et pedig pozitívan bíráltak el.

¹³ Nem hozok példát azokra az esetekre, ahol az építkezést tanügyi (az iskolakápolna tanteremmé alakítása), műemléki vagy idegenforgalmi érdekek illetve az épület életveszélyessége indokolta.

nyelvhasználat olyan elemei, mint a munkás- és parasztlét hangsúlyozása.

„A lakosság nagy része bányász és gyári munkás. Külön kérésük, hogy az új templomban annyi ülőhely legyen, hogy mindannyian le tudjanak ülni.”¹⁴

„A BAZ vármegyei Megyaszó községben a népi demokratikus kormányzat évszázados hiányt pótol, amikor teljesítette az itt lakó volt cselédekből és napszámosokból álló római katolikus hívek kérését, és természetbeni, valamint pénzbeni juttatásokkal templom és plébánialak építéséhez segítette őket.”¹⁵

A származás mellett feltűnnek a „tisztá” – a szocializmusnak elkötelezett – múlt tényei is. Ezek közt van, hogy a faluban nem volt kulák (mint Nyírtelek-Dózsaszőlő görög katolikus templomának építési engedély kérelmekor¹⁶), az, hogy a hívek a tsz-csoport alapítói közt voltak, vagy nem vettek részt 1956 eseményeiben, akkor sem, amikor mások eltántorodtak.

„Híveim 10 éves itt tartózkodása [Harta katolikus lakói betelepítettek voltak. L. E.] nagyban hozzájárult a község belső életének átalakulásához. Ők voltak a tsz csoportok megalakítói, és mind máig kitartó tagjai. Pár családtól eltekintve híveim ma is csoporttagok, akik akkor is hűségesen kitartottak a közös gazdaság mellett, amikor a környező falvakban több csoport is feloszlott.”¹⁷

A jólétesültség

A társadalmi berendezkedés alapját jelentő származás és a hűség formulái mellett, nem kis számban születtek olyan levelek, amelyek a médiában elhangzottakat alapul véve kérésük teljesíthetőségére, teljesítendőségére hivatkoztak.

„Ehhez kérnénk, bizalommal a kultuszkormánytól segítséget. A mai Népakaróban olvastuk, hogy 12 milliónál többet szánt egyházi célra a Kormány, kifejezetten templomok, egyházi épületek karbantartására.”¹⁸

„A hívek a rádió és a sajtó útján az utóbbi időben többször is értesültek a Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnökének megnyilatkozásairól, amelyek-

¹⁴ Hollókői új templomépítésére kérelem. MOL XIX-A-21-b, 20.

¹⁵ Megyaszó államsegély kérés templomkerítés építéséhez, Gáll József plébános levele az EH-hoz. MOL XIX-A-21-b, 20.

¹⁶ Dr. Békés Géza görög katolikus lelkész levele. MOL XIX-A-21-b, 20. és MM. EH. Mutatókönyv 1958: 142. 270

¹⁷ Harta templombővítési kérelem, Mihály Ferenc plébános levele Horváth Jánosnak, az EH elnökének. (MOL XIX-A-21-b, 20.)

¹⁸ Mezőpeterd államsegély kérelem, Buday László Olivér levele Hamvas Endre Csanád megyei püspök és Szombati András Hajdú-Bihar megyei [továbbiakban csak a megye

ben az egyház és állam közti viszonyt megfelelőnek, sőt kedvezőnek jelentette ki. Ebben bízva remélik, hogy az immár 8 éve vajúdo kérésük meghallgatást talál.”¹⁹

Egyszer tűnt fel ebben a kontextusban nagyon óvatosan, de egy határozottabb hang, amely kérelmezője szerint a mezőkövesdi római katolikus templomtorony sérüléseinek kijavítása, a szocializmussal, a szovjet rendszerrel való megbékélés ügyét szolgálta.

„A mezőkövesdi népnek és vidékének szívéhez nőtt ez a templom és ennek magas tornya. Megérthetjük, hogy ez a nép nagyon nagy ellenszenvvel viseltetik minden szovjet ügy iránt, és egyben a forradalmi munkás kormány iránt is a torony jelenlegi siralmas állapota miatt. Pedig nagy érdek lenne, hogy a megbékélés, bizalom, megbecsülés és barátság szelleme alakuljon ki a matyó nép lelkében a szovjet kormány és magyar állami vezetőség iránt.”²⁰ [A templom tornyát 1956-ban a szovjet tankok ágyúi tették tönkre. – L.E.] De jellemzőbb ennek az érvrendszernek törleszkedőbb változata, mint az alsótelekesi templom befejezéséhez kért államsegély esetén: „Szép példa ez arra, hogy hazánkban nemcsak nem nyomják el a vallást, hanem még templomépítésére is van lehetőség és mód.”²¹

A hűség

Professzionálisabb megfogalmazásokat találunk azokban a levelekben, amelyekben a kérelmező pap maga is a fennálló rendszerrel való megbékélés híve. Fényt vethet ezen retorika médián kívüli elsajátítási lehetőségére Homoki János (Terem község katolikus lelkészének) levele, amit az új telepítésű község megépítendő temploma érdekében – a hivatalos ügymenetet megkerülve – az egyházi hierarchiában felette állónak, nevezetesen Beresztóczy Miklós prépostnak, 1953-tól országgyűlési képviselőnek²² írt: „Nincs háború = van élet. Ezt a nagy igazságot bizonygattam

megjelölésével] egyházügyi főelőadó útján. MOL XIX-A-21-b, 20.

¹⁹ Letkés plébániaépítési kérelem, Rózsavölgyi László lelkész kérelme. MOL XIX-A-21-b, 20.

²⁰ Mezőkövesdi templomtorony ügye, Varga Sándor érseki tanácsos, plébános levele. MOL XIX-A-21-b, 20. Az érvek közt szerepelt még, hogy hamarosan szavazás lesz, és az EH intézkedése segíthetne, hogy Mezőkövesd népe ezen állampolgári kötelességét készséggel teljesítse.

²¹ Alsótelekesi templom befejezéséhez segély kérése, Hárosi Antal szuhogyi plébános a Művelődésügyi Minisztériumnak. MOL XIX-A-21-b, 19.

²² Beresztóczy /Bartmann/ Miklós az Actio Catholica igazgatója, a Katolikus Papok Országos Békebizottságának egyik megszervezője és elnöke, az Országos Béketanács ka-

én is a Nyíregyházi gyűlésen a teremi viszonylatból azzal a tudattal, hogy egyházi vonalon is ez az új élet meg fog valósulni.”²³ A levélben emlegetett békepapi gyűlések tehát lehetőséget és megerősítést adtak a hivatalos nyelvezet, a hatásos érvek elsajátításában, gyakorlásában.

Ha békepapok a kérelmezők, külön hangsúlyt kap saját személyük, hosszan részletezik eddigi, és várható jövőbeli tevékenységüket, bizonyítva elkötelezettségüket, akár még egyházi közegükön belüli elszigetelődésük árán is. „Mint békemozgalmi pap, aki a népért és a néppel élek, bízom abban, hogy kérésemet, ha van reá egy mód, meg méltóztatnak hallgatni. A pesszimisták, még papok is nevétségesnek tartják ezt a bizalmat, amelyet kormányunk felé érzek, és egész működésemmel tanúsítok. Személyes érdek is fűz ahhoz, hogy bizonyosságát adhatnám annak, igenis kormányunk támogatja azokat a papokat, akik ezt megérdemlik, az egyházat is segíti, és annak nem ellensége, ahogyan ők gondolják. Ezért is igen szeretném, ha ők is láthatnák a valóságot. Kérésem megismétlésével maradok kormányzatunkhoz hűen, a Művelődési minisztérium Elnökségének legmélyebb tiszteletem nyilvánításával.”²⁴

Szembetűnők egy korábbi retorika udvariassági formulái, de érdemes megfigyelni a nyomatékositás módozatait is. Különösen jellemzőek ezekre a kérelmezőkre a hosszú, többszörösen bővített mondatok, az alábbi idézet például mindössze két mondat:

„A nagybátonyi római katolikus egyházközség hívei, mint megýénk derék bányászai nevében pedig meg kell ígérnem és garanciát vállalnom arra, hogy az Egyházügyi Hivatal segítsége további komoly lendületet ad majd új, szocialista életünk kialakítása felé és mint népem papja e bányászvidéken minden igyekezettel azon dolgozok majd, hogy az Egyház és Állam közötti megállapodás eredményeit megismerjék bányász dol-

tolikus bizottságának főtítkára, Mindszentyvel majdnem egyszerre került az Andrássy út 60-ba. Ezután indult békepapi karrierje. 1951. júliustól 1956. novemberig Esztergomban káptalani helynök volt, amely miatt 1956 októbere után – szentszéki felszólításra – lemondott minden egyházi címéről és rangjáról, és visszavonulását jelentette be. 1957-től ismét a békepapi mozgalom vezetőjévé tették. Országgyűlési képviselősége miatt a Szentszék kiközösítette. Az Országgyűlés alelnökévé 1961-ben nevezték ki.

²³ Terem község kápolnaépítési engedély kérése, Homoki János lelkész levele Beresztóczy Miklós Főtisztelendő Prépost Úrnak az Actio Catholicán keresztül. MOL XIX-A-21-b, 21. Meg kell jegyezni, a Beresztóczy átvezető kerülıút nem volt sikeres, mert ő a hozzáérkező segélykérő leveleket minden támogató megjegyzés nélkül továbbította az Egyházügyi Hivatalnak.

²⁴ Magyararszeodi római katolikus műemlék templom restaurálásához államsegély kérése, Szűts püspöki tanácsos, plébános levele. MOL XIX-A-21-b, 20.

gozóink. Magam, mint a Nógrád megyei Katolikus bizottság elnöke meggyeszerzte apostola leszek – eddigi életem felszabadulás utáni szakasza bizonyíték erre – a haladásnak, népünk felemelkedésének, a békének és a rám bízott hívek mai társadalma megerősítésének.”²⁵ Figyelemre méltóak itt a finom fokozások is, a legáruzkodóbb azonban a ’népünk felemelkedésének apostola’ fordulat, amely mixtúrája egy korábbi jelentésnek és az új tartalomnak.

Abban az esetben, ha a kérelmező még békepapi mivoltát is kevésnek érezte célja eléréséhez, előfordult, hogy felajánlotta a hívek mellett a papsággal kapcsolatos szolgálatait is a Hivatalnak, mint az előbb már idézett apostoli küldetésű Tóth Antal. „Megbeszélésünk alapján, ígéretemhez híven tisztelettel terjesztem fel nyolc év tapasztalatait írásban rögzítve Főelőadó Úrnak felhasználás, és egyházmegyénkben papságunk békevonalbéli állásfoglalásáról tájékoztatás végett. Az egyéni tapasztalás mellett kis tanulmányt is fűztem előzményként elvi háttér megvilágítására, ez még inkább kell, hogy a papságot serkentse haladó irányú, szocialista életünkhöz való odaállásához. Nem lehet kibúvót keresni mai életünkben történő részvétel alól akkor, amidőn éleslátású főpapok járnak élen e téren.”²⁶

Az érdekerek

Hogy nem volt gyökértelen ez a típusú – a rendszerhez hű magatartást felmutató – érvelés, azt a megyei főelőadók és a Hivatal közti levelezés hasonló logikai rendszere, érvelése bizonyítja. A pozitívan elbírált esetek egy részénél ugyanis visszatérő momentum a pap lojalitása, „haladó” szellemisége. „Dahóczy a leglojálisabb református lelkészek közé tartozik, az építési engedély megadását javaslom.”²⁷ „Az ügy támogatása mellett szól, hogy Csiszár Géza esperes plébános, mint a békemozgalom korábbi résztvevője lojális magatartású.”²⁸ Ámde a rendszerhűség mellett (vagy azzal összetartozóan) fontos az is, hogy a kérelmező segítségére volt a helyi szervezeteknek, illetve az egyházügyi főelőadónak a helyben felmerü-

²⁵ Nagybatonyi római katolikus templom segélykérés a műemlék templom kifestéséhez, Tóth Antal plébános levele az EH-hoz. MOL XIX-A-21-b, 20.

²⁶ Tóth Antal plébános levele Madai Andrásnak (EH).

²⁷ Miskolc-Hejőcsaba református templomtatarozási és kerítésépítési engedély kérelem hátoldalán Veres Pál (EH) felirata. MOL XIX-A-21-b, 20.

²⁸ Mélykút templom, építési engedély kiadás, Szakács Gyula (Bács-Kiskun) levele Csala Lászlónak. MOL XIX-A-21-b, 20.

lő nehézségek megoldásában. „A plébánia és káplánja ellen sem a helyi, sem a járási vezetőknek kifogásuk nincs, amikor megkérik őket egy-egy probléma megoldásának besegítésébe – szívesen vállalkoznak rá. Ezek figyelembe vételével javaslom az elvi engedély megadását.”²⁹

Természetesen, ha voltak a Hivatal szempontjából rendes papok, voltak olyanok is, akiknek a tevékenységét helytelenítették. A velük kapcsolatos megjegyzések szintén nagy számban fordulnak elő a különböző ügyek kapcsán. Nem egyszer markánsan megjelenik a pap 1956-os viselkedésének elítélése. „Másrésről viszont az illetékes plebános [sic!] Plankó János az ellenforradalom ideje alatt, de sem azt megelőzően, sem azóta nem tanúsított olyan magatartást, hogy megérdemelné az engedély megadását.”³⁰ „Politikailag sem tartom jónak, hogy az engedélyt meghagyják, mert a jelenlegi pap egy békepapot szorított ki onnan azzal, hogy ő megmutatja, hogy rendbe fogja hozatni a templomot. [...] a lakosság nem érezte a templom hiányát, amíg Elem György Majsra nem került helyi plébánosnak. Az 1956. évben tett dolgairól több jelentésben foglalkoztam már.”³¹ Gyakran érvelnek a kérelem elutasítása mellett azzal, hogy a pap illojális, összeférhetetlen, nem érdemli meg tehát a kedvezést. „A kérelem teljesítését nem javaslom, mivel nevezett plébános magatartása nem lojális államunk felé.”³² A miskolci Deszka templomról, a műemléki környezetbe illő zománckályhák adómentessége kapcsán írja Lobkovitz László megyei egyházügyi előadó: „a fűtőberendezést a nevezett templomba »luxusnak« tartjuk. Egyébként a nevezett egyházközség lelkésze, dr. Szilágyi István eddigi működésével inkább elmarasztalást, mintsem, hogy támogatást érdemelne.”³³

Különösen érdekesek azok a helyzetek, amikor az egyházügyi főelőadó, a minél rosszabb annál jobb stratégiáját követve, a kialakult nehéz helyzetet, a pap viselkedését a hívek nevelésére, és a vallásos élet visszaszorítására igyekszik kihasználni. „Egyébként egy rendkívül reakciós papról

²⁹ Görbeháza plébánia felújítása, Szombati András (Hajdú-Bihar) levele. MOL XIX-A-21-b, 20.

³⁰ Tiszabura római katolikus kápolna építési engedély kérelme, Molnár János (Szolnok) levele az EH-nak. MOL XIX-A-21-b, 21.

³¹ Majsi templomépítési engedély kérelem, Schillinger István (Baranya) válasza Madai Andrásnak (EH). MOL XIX-A-21-b, 20.

³² Mezőpeterd államsegély kérelem, Szombati András (Hajdú-Bihar) levele. MOL XIX-A-21-b, 20.

³³ Miskolc-Tetemvári Deszka templom kályhakészíttetés, Lobkovitz László (Borsod-Abaúj) levele az EH-hoz. MOL XIX-A-21-b, 20.

van szó, valószínűleg ez is hozzájárult az államosításhoz. Ez a pap pl. sosem kap kongruát és hitoktatást. Nem is egészen normális emberről van szó. Tavaly megadtuk neki a hitoktatást, de kb. egy hónap múlva meg kellett tőle vonni, mert templomkulccsal verte fejbe a gyerekeket. [...] Abban biztos vagyok, hogy ennek az ügynek semmi rossz politikai színezete nincs, mert ezt a papot a püspöktől kezdve a hívekig és párt és állami szervekig mindenki, hogy úgy mondjam utálja.”³⁴ „Az ottani lelkész ugyanis rengeteg disznóságot csinált, tehát nem érdemli meg. Másrészt időnként több volt szerzetesnőt tart a községben, és úgy tudom, a kérdéses terület jövedelmét ezek eltartására akarják fordítani. Harmadsorban annyiban sem helyes a visszaadás, mert a lelkész ajánlotta fel a telket a községnek a beszolgáltatás idején, és most mindenki Bashalmon a lelkészre haragszik emiatt. Úgy gondolom, kár volna ezt a részünkre áldott állapotot megzavarni.”³⁵

„Fonák”

Találkozunk olyan esetekkel is, amikor megmutatkozik, hogy nemcsak a kisközösségek élethelyzeteit befolyásolták ezek a kérelmezési procedúrák. A megyei egyházügyi előadók és a Hivatal közti levelezésből kitűnik, hogy a pap illetve főpap jó vagy rossz magaviselete hatott az ügyek kimenetelére. Gyakran a mikroszinten zajló események alkalmasak voltak a főpapok nevelésére is, amennyiben az egyházmegyéjük mozgástere papjaik és saját lojalitásuk függvényében jutalomként és büntetésként jelent meg. „Mellékelten fölterjesztem a kaskantyúi római katolikus egyházközség templomépítési kérelmét és a hozzátartozó okmányokat. Sajnos a kérelemmel kapcsolatban ismét fonák helyzet alakult ki. Greksa József kaskantyúi lelkész illojális, az állami és az iskolai hatóságokkal szemben összeférhetetlen pap. Én eddig három esetben vontam felelősségre magatartása miatt. Egyszer sem adta jelét annak, hogy szándékában áll az együttműködés útját járni. Ilyen okokból sem az illetékes párt- és tanácsszervek, sem a megyei vezető elvtársak nem javasolják az építési engedély kiadását. Elvileg én is ellene vagyok, de ha a Hivatal ezzel – taktikai szán-

³⁴ Nagysimony véletlenül államosított plébániájának visszaigénylése, Prazsák Mihály (Vas és Veszprém) levele Telepó Sándornak (EH). MOL XIX-A-21-b, 20.

³⁵ Tiszaeszlár–Bashalom, az egyházközségnek telekkönyvezett, plébánialétesítésre a földosztásnál kapott földdel a helyi Tanács rendelkezik, szeretnék visszakapni. Csáti József (Szabolcs-Szatmár) levele Telepó Sándornak (EH). MOL XIX-A-21-b, 21.

dékből – Grósz érseknek kedvezni akar, a magam részéről nem emelek kifogást az engedély megadása ellen.”³⁶ „Különösebb akadályt én se látok, ha csak a püspök magatartását figyelembe nem vesszük.”³⁷

Az egyházmegyei vezetők tájékoztatása a döntésmechanismusokról nemcsak arról szólt, hogy a helyes és helytelen papi hozzáállás példáit statuálják. A *modus vivendi* és a megalkuvás határának összemosása is érzékelhető ezekben a gesztusokban, amikor a hierarchikus egyházi felépítésen keresztül a Hivatal döntései – az elvárt magatartásminták – végül is visszahatottak a papság hozzáállására. „Tekintettel arra, hogy az alsóbb szervek politikai kifogást emeltek nevezett templom plébánosával szemben, nem áll módunkban a kérelmet teljesíteni.”³⁸ [Madai András levele Rogács Ferenc Püspöknek (1958. dec. 16.)]

Hogy igenis voltak következményei az Egyházügyi Hivatal alsóbb papságot megfenyítő, és a felsőbb papságot befolyásoló taktikáinak, arra a rakamazi templomépítési eljárás a példa, amikor Brezanóczy Pál a Hivatal nyomására nyugdíjazza a nem „megbízható” papot azért, hogy megkapják a templomépítés folytatásához, az anyagiutaláshoz az engedélyt. „Mivel a plébános személye nemkívánatosnak mutatkozott állami szempontból, személyes tárgyalás alkalmával megállapodtunk T. címmel abban, hogy nevezettet a jövő évben nyugdíjazni fogom.”³⁹ A hatalmi pozíciók relativizmusát, a játszmák és a presztízsekkel operálások többirányúságát, jól mutatja ugyanennek a levélnek a folytatása: „Ilyen előzmények után a kibocsájtott építési engedély alapján biztosra vettem, hogy a templomépítés megindulhat, és befejezést nyerhet. Igen kellemetlen meglepetésként hatott, hogy Csáti József megyei miniszteri biztos úr a folyamatban lévő építkezést egyszerűen leállította a járási Tanács által, és úgy látszik, hogy ezen érthetetlen intézkedését központi hivatala ellenére sem hajlandó megváltoztatni. Mivel a színekatolikus sokezeres község lelki nyugalmát ezen eljárás mélyen sérti és az Egyházügyi Hivatal presztízsről is szó van, tisztelettel és bizalommal kérek soron kívüli legsürgősebb intézkedést, amely előmozdítaná azt az aktívabb

³⁶ Kaskantyú római katolikus templomépítési engedély kérése, Szakács Gyula (Bács-Kiskun) levele Csala Lászlónak (EH). MOL XIX-A-21-b, 20.

³⁷ Szedres római katolikus templom tornyának magasítása, Sárosi Tibor (Tolna) levele az EH-nak. MOL XIX-A-21-b, 21.

³⁸ Majsi templomépítési engedély kérelem, Madai András (EH) levele Rogács Ferenc püspöknek. MOL XIX-A-21-b, 20.

³⁹ Rakamaz római katolikus templom építése, Brezanóczy Pál (egri érsekség káptalani helynök) levele az EH-nak. MOL XIX-A-21-b, 21.

és pozitívabb együttműködést, amelyet legutóbbi tanácskozásunk is kölcsönösen szorgalmazott az 1958. évi július 23-iki miniszterelnöki megbeszélésen.”⁴⁰

A rakamazi történet jól példázza, hogy az előadott esetek egyike sem volt vegytiszta, s nem egyszer ellenkeztek az itt ismertetett logikával is.⁴¹ Hiába olvasták ugyanis a hívek Mezőnyáradon a Népszabadságot, nem kaptak segítyt az életveszélyes templom felújításához,⁴² hiába volt a kunbaracsi lelkész „rendes, haladó szellemű”, nem kaptak építési engedélyt azzal, hogy a „település még igen kezdetleges állapotban van”⁴³, és Homoki Jánosnak, a lelkes teremi lelkésznek is előbb a művelődési házat kellett felépítenie, csak azután készülhetett el a templom.

Ahogy Brezanóczy Pál legutóbb idézett levele is tanúsítja, a korszak hétköznapijainak megértéséhez nem elég az olvasható nyelvezetet megismerni, és kevés az események időrendjét, szereplőit meghatározni, mert a hagyományos értékrend és társadalmi hierarchia felborulása a hatalmi struktúra, a mozgásteretek és a kényszerpályák, a korlátok és lehetőségek teljes, nemcsak nyelvi szintű megváltozásával is járt.

Források:

- Magyar Országos Levéltár (MOL) Állami Egyházügyi Hivatal iratai, XIX-A-21-b, 1958.

Felhasznált irodalom:

- Balogh Margit 2000: Szabadlábon fogolyként. *Vigília* 6. 403–416.

⁴⁰ Uo. Figyelemre méltó, hogy a levél három nappal az MSZMP KB fentebb idézett, a pozitív együttműködést deklaráló határozata, és két nappal a főpapoknak tartott miniszterelnöki megbeszélés után íródott, s érvelésében erre Brezanóczy Pál nyomtatékosan hivatkozik is, vagyis az „önjáró” helyi hivatalnok rendre utasítását kéri.

⁴¹ Az általam átnézett iratok közt 165 irat foglalkozott ingatlanüggyel, ebből 9 államosítással, adózással kapcsolatos, illetve felmérés jellegű volt. 156 vonatkozott valamilyen építkezésre, ebből 66-ról az iratból nem derült ki az ügyintézés kimenetele, 39-et utasítottak el, és 51-et engedélyeztek.

⁴² Mezőnyárad római katolikus templom államsegély kérelem. MOL XIX-A-21-b, 20.

⁴³ Kunbaracsi római katolikus templom építési engedély kérelem, Csala László (EH) válasza Szakács Gyulának (Bács-Kiskun). MOL XIX-A-21-b, 20.

- Kisasszondy Éva (szerk.) 2005: *Az Állami Egyházügyi Hivatal Jegyzékei. I. Adattár.* Magyar Országos Levéltár. Budapest
- Szabó Csaba 2004: „Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években” in: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon.* Tanulmányok II. Budapest, 1. kötet 63–95.
- Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián 2008: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest